

Prof. PhDr. Marie Sobotková, CSc.
 Katedra slavistiky Filozofické fakulty v Olomouci
 771 80 Olomouc, Křížkovského 10
 e-mail: marie.sobotkova@upol.cz

Oponentský posudek disertační práce

Ve světle kabaly: židovská mystika v polské literatuře meziválečného období

Předložená disertační práce Mgr. Michaly Benešové (na více než třech stech stranách hlavního textu rozděleného do osmi kapitol, jež jsou dále vnitřně členěny) usiluje o nový pohled na reflexi židovské mystické tradice v meziválečné polské literatuře, a to ve vybrané tvorbě tří autorů – Aleksandra Wata (1900–1967), Bruna Schulze (1892–1942) a Bolesława Leśmiana (1877–1937). Samo téma disertační práce je pro český okruh percipientů přínosné a inspirativní, a tudíž i potřebné, neboť koncepce práce nabízí komplexnější a v mnoha ohledech zasvěcenější přístup k této problematice. Nadto srovnáním textů tří vybraných autorů se projevil jejich specifický přístup k uvedenému tématu, který koresponduje s jejich lidským i uměleckým naturelem.

Úvodní pasáže (DP s. 9–12) – vymezení tematiky a cílů disertační práce, popis její struktury a poznámky k formálnímu zpracování svědčí o disertantčině důkladnosti, s níž k řešení disertačního úkolu přistoupila. Vlastní analýze vybraných literárních textů evidentně předcházela disertantčina mimořádně důkladná heuristická příprava, jak o tom svědčí druhá kapitola, *Teoreticko-metodologická východiska* (DP s. 13–39), s podkapitolami *Hermeneutika–literatura–tradice*, *Intertextualita* a *Židovská mystická hermeneutika a moderní literární hermeneutika*, která překvapí vyzrálostí autorčina úsudku i její nadstandardní znalostí náročné problematiky, když se zde analyzují, parafrázuji a hodnotí specifika a přínos hermeneutiky, jak ji reflektují současné relevantní teorie, věnuje se pozornost kategorii literatura a tradice, jakož i problematice intertextuality, a objevuje se zde po zhodnocení soudobé reprezentativní sekundární literatury sémanticky nejvýznamnější pasus práce věnovaný židovské mystické hermeneutice a moderní literární hermeneutice.

Zde autorka disertační práce projevila schopnost tvůrčím způsobem a s hlubokou znalostí dané problematiky akcentovat ty podněty a inspirace, jež budou dále v analytické části práce verifikovány; disertantka správně zdůrazňuje a zároveň upozorňuje, že „možné analogie či paralely se židovskou religiózní tradicí by měly vést k odkrytí jiného pohledu na analyzované texty... (měly by být, M. Sá) spojeny s komplexnějším náhledem na ně.“ Cílem zřejmě nejzávažnějším je pak směřování, řečeno terminologií M. Bachtina, od „verstehen“ k „begreifen“, od rozumění k porozumění (uchopení smyslu, významu), pochopení ideových a uměleckých autorských postupů v rámci literární tvorby vybraných autorů, ale také v širším kontextu polského meziválečného období, jež oprávněně patří k nejbohatším

inspiračním zdrojům nejen pro následující období, ale i pro dnešní polskou literární tvorbu.

S uvedenou problematikou tematicky souvisí i čtvrtá kapitola nazvaná *Několik slov o židovské mystice*, která je však překvapivě zařazena až za kapitolu třetí *Ještě několik vstupních poznámek*, jež obsahuje časovou dimenzi dané problematiky spolu s charakteristikou širšího literárního a kulturního kontextu polského kulturního/literárního období. Po mém soudu by bylo vhodnější pasus zařazený do čtvrté kapitoly a věnovaný doplnění a amplifikaci židovské mystiky přemístit do kapitoly druhé jako součást oddílu 2. 3 (DP s. 30 ad.) Také text třetí kapitoly mohl být součástí úvodu, a to po sloučení oddílu 1. 1 Tematika, cíle disertační práce a časové vymezení problematiky, 1. 2. Modernismus, avantgarda a meziválečné období, 1. 3. struktura disertační práce a několik poznámek k formálnímu zpracování DP. To je však návrh nepodstatných formálních úprav, které by mohly přispět k větší tematické sevřenosti, kohezi textu teoretického oddílu disertační práce. Tato navrhovaná restrukturalizace textu však snižuje hodnotu jinak mimořádné a přínosné disertační práci kolegyně Benešové.

Odbornou připravenost a metodologickou vyzrálou disertantka potvrzuje nejednou, např. při formulování vlastních závěrů, jež vyvozuje z předchozích premis odborníků – za všechny uveďme např. postuláty „Pod vlivem hermeneutické tradice v literární vědě budeme tedy text chápat jako entitu, která je konstituována, respektive plně utvářena v procesu čtení. Text v moderním pojetí hermeneuticky orientované literární vědy není čímsi jednoznačně uchopitelným a jednou provždy daným, co by v sobě jednoduše (a pevně) obsahovalo jeden určitý, konkrétní význam, který postačí pouze „odkrýt“. (DP s. 16)

Disertantka je si vědoma úskalí, jež by mohla hrozit při neomezené interpretaci a mohla by vést k „neudržitelné interpretaci“, tj. nadinterpretaci. (DP s. 17). Vedena názory a zkušenostmi odborníků upozorňuje na další možná úskalí interpretace textu, když připomíná: „Čtete-li text, nepronikáme pouze do světa textu, ale jsme vedeni k tomu porozumět (lépe? jinak? hlouběji?) i sami sobě – ve světě, který před námi daný text odhaluje.“ (DP s. 17) Interpretační proces je procesem tvůrčím, sám dotváří skutečnost, je to subjektivně podmíněný proces, jehož cílem je dosáhnout objektivního porozumění významu interpretovaného objektu, a jak disertantka upřesňuje, v tomto procesu „vzdvihujeme přitom ty části a elementy textu, které jsou pro kontext, který volíme, relevantní (které považujeme za relevantní). Nikterak přitom nezpochybujeme platnost jiných možných interpretací. (...) Plně si zároveň uvědomujeme, že každá interpretace v sobě a priori zahrnuje i jisté hodnocení a že si tedy – přirozeně – nečiní nárok na zcela objektivní a absolutní platnost.“ (DP s. 18) S jistou dávkou pokory vůči obtížnému cíli vymezuje dále: „Pokusíme se však propojit pohled moderní hermeneuticky orientované literární vědy s pohledem, zevnitř samotné židovské tradice. Jedním z výchozích bodů našeho rozvažování se totiž stane i tradice židovské hermeneutiky.“ (DP s. 18)

Dalším závažným okruhem problematiky interpretačního procesu (jenž by se mohl chápat jako cesta od rozumění k porozumění) je vymezení pojmu rozumění podle Hanse Georga Gadamera, jež chápe rozumění jako akt participace na tradici, jako předpoklad **překlenutí minulosti a přítomnosti** (zvýrazněno M. Sá, srov. detailněji DP s. 23). Disertantka upozorňuje na dynamičnost procesu rozu-

mění (porozumění), správně pak akcentuje dialogičnost vztahu a hledání porozumění jako fúzi horizontů (Gadamerovo pojetí), z níž správně vyvozuje, že „až teprve splynutím horizontu minulého a horizontu současného, aktuálního, může být proces rozumění uzavřen“ (DP s. 24, 25 ad.). Dodejme dočasně uzavřen, do doby uplatnění dalších úhlů pohledu v procesu interpretace, nového čtení neboli odkrývání možností „jak číst příslušného autora“ (viz pasus *Jak číst Aleksandra Wata, Bruna Schulze* či *Bolesława Leśmiana*).

Pátá až sedmá kapitola, nápaditě a funkčně disertantkou strukturované (ke zvolenému citátu příslušného textu připojuje svou tezi v podobě výstižného hodnotícího závěru), rekonstruuje její interpretační cestu, dynamickou, plnou očekávání, ale také nejednoznačnosti, hledání odpovědi na zneklidňující otázky, a čtenář nemůže jinak, než se svým způsobem na ni spolupodílet.

Jak tedy číst **Aleksandra Wata** (DP s. 55–154), člověka mnoha kultur, mnoha forem, tkvícího v židovské tradici, ale neodmítající striktně i tu křesťanskou, člověka, jehož texty jsou dialogem obou těchto tradic? Autorka disertační práce v té souvislosti akcentuje potřebu zpřítomnit „příměr k palimpsestu“, tj. existenci „druhého zápisu textu, kterým prosvítá text původní“ (Renate Lachmann), onen pra-text, nejen doslovný, zapsaný písmem, ale hlavně pra-text kulturní, který sice nemusí být „čitelný“, ale je pociťován jako stále, trvale přítomný. To jsou ony ponory do hlubin vlastní kulturní/náboženské tradice, v níž tkví nejen Wat, ale také Schulz či Leśmian, které jsou na jedné straně posilující, na straně druhé svazují, omezují. Svár mezi přínařizostí k židovské kultuře a „osvobozením se“ z jejích pravidel a zásad, či snahou po oslabení jejího vlivu na každého z nich, je příčinou bolestného hledání odpovědi, kým jsem, odkud a kam směřuje moje cesta. Vědomí nutnosti podílet se na zachování svých židovských kořenů, své kultury, znamená podílet se na udržení její kontinuity, ale současně je výzvou k uvolnění se od tohoto trvalého svazku, jako předpokladu k přijetí koexistence obou kultur: židovské i křesťanské jako svých vlastních. U každého z vybraných autorů tuto tendenci vnímáme v různé intenzitě i formě výrazu.

Všichni tři autoři jsou nazíráni z hlediska svého vztahu k jazyku: A. Wat hlavně jako experimentátor, ten, který jde k „nejzazším hranicím jazykového systému“ (DP s. 96), stranou disertantčiny pozornosti proto nezůstal Watův „experiment se zvukovou rovinou textu“, tzv. namopaniky, jež lze považovat za stylizaci sémantické vyprázdňenosti slov, či vět při dodržení gramatické normy (srov. J. Płuciennik, DP s. 98), jako hravé, zábavné přeskupování části slov, „žonglování se slovy, slabikami, hláskami“, ale také tzv. automatické psaní, někdy hovoříme o fonetické poezii (Tuwim: *Słopiewnie*, v českém prostředí dadaismus, Nezval, Biebl, poetismus), hra se „slovní vatou“, někdy se považuje tento fiktivní jazyk za svatý blábol, ale také žvatlání dítěte atd. To všechno bychom mohli zahrnout k dadaismu, který má šokovat, provokovat, destruovat dosavadní poetickou normu, neboť „dadaisté mají smysl pro nesmysl“ (Petra Šmejdivá). Při hlasitém čtení Watových veršů však takto zjednodušeně uvažovat nemůžeme: v *Namopanik charuna*, *Namopańnik Barwistanu*, *Żywoty* vnímáme rytmus a zvuk básnických slov jako jím vytvořený řád, takže zvláště v pasážích *Namopanik charuna*, „... *chromawy charun chrpał w chmurach i wbarwistach (...)*. *A charmoniki – w poranionych charmonjach sfer (...)*.

chdyišcia chrufały, o chruwajonce archaniołły chorongwiazy! (...) O cHramy cHramy chramy.“ (Wat 2008, s. 60–61; cit podle DP, s. 101), jenž lze vztáhnout k sakrálnímu obrazu „létajících archandělů“ a zároveň k profánnímu obrazu „chrápajícího Charuna v poraněných harmonických sférách“. Disertantka zřejmě vystihla autorův záměr, když jeho pokus o navození magična je jím samým „okamžitě zablokovan parodií“ (DP s. 101). Očekávání, dokonce snad Mesiáše?, je nenaplněno, i v tom je údernost Watowy parodie.

Bruno Schulz (DP s.155–254), je v disertantčině interpretaci především ten, který hledá cestu ke kořenům, „ke skrytému textu světa“ (s. 307), a je si vědom hranic lidského poznání (por. kromě toho i pasus *Svět jako text a jeho komentář* (DP s. 196 ad.), *Svět jako šifra: skrytý smysl „textu světa“ a posvátno ve zlomku* (DP s. 204 ad.) nebo *Pojmenování aneb Nazvat nenazvatelné* (DP s. 224 ad.), a jak se dále v disertační práci správně konstatuje, „Schulzova próza proto přímo vybízí ke čtení nejrůznějšími optikami. Optika židovská, kterou volíme i my, je přitom jen jednou z možných a relevantních. Otázka, kterou si musíme položit ze všeho nejdříve zní: je Schulzovo dílo literárním pokusem zachytit svět v jeho komplexnosti, a je tedy ucelenou vizí univerza, anebo na ně máme pohlížet spíše optikou fragmentu, respektive detailu? Či snad primárně optikou grotesky, ironie a parodie, která jakýkoli pokus o komplexní pohled narušuje a znevažuje?“ (DP s. 158). Schulzovy zdroje inspirací a tvůrčích podnětů disertantka správně vidí nejen v kabale a židovské mystice, a dospívá proto ke konstatování: „Bruno Schulz je navíc autorem navýsost ‚synkretickým‘. V jeho tvorbě se mísí a prolínají motivy ‚vypůjčené‘ z nejrůznějších kulturních či náboženských tradic, od antických mýtů přes křesťanskou tradici až po totemické kultury přírodních národů. Všechny pak Schulz podrobuje originální reinterpetaci.“ (DP s. 158)

Bolesława Leśmiana (DP s. 255–307), autora, jenž tvořil v čase Mladého Polska a v meziválečném období polské literatury, disertantka uvedla méně známými verši s názvem Kabała:

*Oto pragnę odgadnąć bieg życia strumieni/ Dni przysze, dni wysiłkiem godzin rozszalale/
W dłoni mam karty zżółkłe jak liście jesieni/Od wichru wróżb trawiących. Układam kabałę...* (DP s. 255), jež nabízejí odlišný pohled, neboť „kabała se v Leśmianově podání ukazuje být prostou okultní vědou, vykládáním karet na principu zlidovělého tarotu.“ (DP s. 259) Disertantka pak přesvědčivě, vycházejíc z odborné polské literatury, mimo jiné ze závěrů životopisce Piotra Łopuszańskiego a jeho textu *Bolesław Leśmian. Marzyciel nad przepaściami*. Warszawa: Twój Styl, 2006, s. 73 ad., dokládá, že Leśmian ve srovnání s Watem či Schulzem zřejmě nepocituje svůj vztah k židovské kultuře a židovskému světu jako významný. V textu Łopuszańskiego se uvádí:

„Nie mamy jednak świadectw, które świadczyłyby o związkach Leśmiana ze światem Żydów. Krytycy nie zajmowali się badaniem ewentualnej inspiracji Leśmiana religią czy filozofią żydowską. Poetę inspirowała raczej myśl Żydów zasymilowanych: Bergsona, Husserla, Freuda czy Einsteina.“ (cit. podle DP s. 261–262)

Lešmianově básni z r. 1936 *Słowa do pieśni bez słów* věnovala disertantka závěrečné pasáže hlavního textu své disertační práce. Právě tyto verše jsou podle M. Glowińskiego autorovým básnickým programem, je to jeho pokus odkrýt podobu nejvyššího tajemství, odhalit alespoň „útržky takového skrytého textu“ (s. 307). Anna Czabanowska-Wróbel dále precizuje: „Sposób, w jaki poszczególne słowa łączą się w tym wierszu ze sobą, pozwala na odkrywanie nowych, dopiero potencjalnych znaczeń, które wyłonią się z nowych związków pomiędzy słowami, a zarazem dostrzeżenie starych, które spod nich prześwitują. **Jakby podkładanie pod stare struktury rytmiczne nowych słów było właśnie procesem odnawiania świata**“ (podtrženo M. Sá, cit. podle DP, s. 307)

A jak znějí básnická autorova slova?

„**Kto cię odmłodzi, żywocie wieczny?** Sam się przeinacz!/Razem z chmurą się splomien w zórz szkarłatnej zagęstce./A ja - obłądny nie istniejących zdarzeń wspominać /Bywam tobie najbliższy tylko we śnie i w klęsce... (...) **Nie było dolin - a jednak smutek stał w dolinie.../I choć wrózek nie było - w mgłach mówiono o wróźce... (...) Skąd ten świat cały?** – I róże sztuczne?... I czyjeś łkania?/ I ja – w świecie – i ptaki – i pogrzeby – i wszystko? (...) **I co ja zrobię po śmierci z sobą i całym światem?/Czy w twych łzach się zazłocę? Czy się we mgle – zniebieszczę?/ Mrok nieodparty zszedł się w ogrodzie z bezwolnym kwiatem/ – Myśmy byli w tym mroku i będziemy tam jeszcze!**“ (podtrženo M. Sá)

Závěr:

K pozitivům předložené disertační práce patří připojený reprezentativní soubor sekundárních textů německé, ruské, polské a české provenience, s nimiž disertantka pracuje promyšleně, věcně správně a kreativně. Nepřijímá závěry odborníků a specialistů mechanicky, mnohdy polemizuje s ustálenými soudy a navrhuje jejich modifikace, samostatně formuluje své závěry, jež mají platnost mnohem širší, než jak jsou vymezena tématem disertační práce.

Disertační práce je jak z meritorního, tak metodologického a formálního hlediska prací velice přínosnou, reflektující badatelské literárněvědné problémy a v jejich rámci otázky literárně teoretické týkající se zvláště intertextuality, literární hermeneutiky, genologie, zkoumání lingvoliterárního, ale také filozofických otázek, jež se týkají zvláště židovské religiozity, mystiky a kabaly, problematice axiologické, kulturologické a historické. Disertantka přesvědčivě prokázala schopnost samostatně a tvůrčím způsobem analyzovat, poté podrobit syntéze a komparaci výsledky své badatelské činnosti. Jazyková a formální úroveň disertační práce je na výborné úrovni, autorka píše vytříbenou češtinou i polštinou. Malé nedokonalosti se vloudily do jinak pečlivě připraveného textu jak obsahově, tak formálně, a to: opakovaně disertantka užívá **předkládaná disertační práce**, místo **předložená disertační práce**, např. „Cílem předkládané disertační práce“ (DP s. 9), „V poslední kapitole (Závěr) předkládané práce jsou posléze jednotlivé analýzy shrnuty“ (DP s. 12), „Všechny citáty v předkládané práci“ (DP s. 12), „V předkládané disertační práci“ DP s. 13. Příklad stylistické neobratnosti: „budeme se soustředit“ (DP s. 166)

Disertační práci Mgr. Michaly Benešové *Ve světle kabaly: židovská mystika v polské literatuře mezi-válečného období* považuji za vynikající, premisy, které si disertantka vymezila jako hlavní cíl své práce, splnila beze zbytku, a proto ji ráda **doporučuji** k obhajobě.

V Olomouci 23. 3. 2015